

EUSKALTZALEEI MINTZO

Gure hizkuntzaren egoera ikusi, eta pozkarioz barrena mukurru betetzeko oinarriak aski ez badago ere, hielta jotzekorik ere ez dagoela uste dut. Euskararen etorkizuna arras urdina izan ez arren, apur batez bederen argitu da azkenaldi honetan; eta orain dela urte batzuetako zeru goibel lanotsu hartan, ostarte eder bat urratu zaigula esan daiteke.

Aurrera nahi baldin badugu, ordea, geure a katsen eta ahulezien azterketa kupidagabea egiten ikasi behar dugu. Horregatik mintzatuko natzaie gordinki euskaltzaleei neure honetan; beharrezko kritika horren ataltxo bati buruz izango ez bada ere: mintzairari berari nago kiolarik.

Oraintsu arte gure hizkuntzaren pizkundean nagusi egon diren joerak, anitz aldiz esana denez, hauetxek dira: garbizalekeria batetik, eta mordoiloakeria bestetik. Hots, nahiz zientziako ikertzapenaren mailan bai lehenengotik bai bigarrenetik irteko bidea txit funtsez prestatu-rik egon, euskara izkiriatuaren eta mintzatu-aren mailan (ikastoletan, aldizkarietan, liburu-etan, irratsaioetan, teatroan, euskal kanta berrian) aspaldidaniko eztabaida alfer eta arlo-teenan murgilduta bide gaude; eta alderdi batetako eta besteakoen irizpideak, oraindik ere, aspaldiko bi joera nagusi horietan finkaturik agertzen dira. Euskararen zientzi-ikertzapenak argitu dituenak oro, horretan, liburuetan utzi eta ahantzi nahi bide dira; zientzi-idorokundeak eta eguneroko beharrak bi mundu berezi bali-iren. Berezketak fungabe horixe da, ordea, zientzi-aurrako jendataldeen ezagugarria; eta hutsu- ne horretan ageri da ongienik euskaltzaleen multzoa (ondikotzi!), osoan hartuta, arlo-aldit-ik oraindik irten ez dela.

Eta arloteriatik soilki ez, gainera. Zeren-eta, garbizalekeria eta mordoiloakeria errotik aztertzen baldin badira, hau agertzen baita garbi-ki: bai garbizale bai mordoiloak izateko, er- dara ezagutu eta euskara ez ezagutzea aski de- la. Ekuazio modura izkiriatu:

Garbizalekeria = (erdara) × (-1)

Mordoiloakeria = (erdara) × (+1)

Bata eta bestea, hitz batez, *erdarari begira* eta *erdararen arabera* mamiutuk dira; eta *euskararen ezagueratik* at.

Berrogeita hamar urte honetan, ordea, Az-kueren, Lajonen eta Mitxelenaeren bitartez, Eus-ko Ikaskuntzaren, Urkixo-Mintegiaren eta Eus- kaltzaindiaren bitartez, haneta hemen burutu eta argitaratu diren azterketen bitartez, euskar-aren funtsa eta izana zuzenki ikasgarri bilakatu dira. Ez gara 1900ean, eta orduko bekatu ber- berek 1974ean ez dute barkazorik. Iturri ho-rietara jo behar, ordea, bilatu egin behar, eta, bilatu eta aurkitu ondoren, ikasi egin behar. Eta euskararen jitearen arabera, geure euska- ra landua eta batua moldatu eta osatu.

—oOo—

Garbizalekeria osoki onartu nahi ez arren, zalantzarik ez dago: euskal atziki edo sufijo ugariak erabiliz, oso *adierazkizun zehatza duen hitz berri anitz asma daiteke*, arras egokiro, ezertxo ere bortsatu gabe. Erdaraz ahantzirik ere, beraz, ideia berrien araberrako hitza fran- ko sor daiteke. Honetarako, gaur arteko hizte- gi jatorra hausnartu behar da; eta euskal mor- fologiaz prestatu diren lanak xehe-xeheki ikasi eta erabili. Geure burua janxi ondoren, eus- kara-ikastaldietan parte hau sartzeko garaia eto- rri zaigu.

Beste muturrean, eta mordoiloakeriara lerra- tzeiko batere asmorik gabe, *onartu egin beharra dago erdaratik etorri eta sustraitu egin den hitz asko*. Are gehiago ere: zenbait nahi ez badu ere, geografiko eta kultur-egoerengatik, hitz as- ko eta asko du euskarak bi erdara hauzotetik harturik, eta ondoko urteetan ere ausarki har- tuko duela dirudi.

Nola hartuko, ordea? Erdarazko beren horre- tan? Eta hemen, lehenengo aldiz ez bada ere,

argi-eta-garbi bir-emango dut neure iritzia: zien- tzi-hitz berezi-berezietan izan ezik, erdarazko beren horretan ez-baina *euskalduntutako mol- dean behar direla hartu*. Hortaz: *erdararik eus- kararako fonetika-bideak* aztertu behar dira, eta beharrezko bahituretan baliatu. Kapitulu hau ere, beraz, euskara-ikastaldietan sartu beharra dago.

Jokabide honen funtsabidea ez zait zalantzako iruditzen: Euskal Herriak bere unibertsita- tea sekula izan ez duenez gero, euskal fonetika jatorra, morfologia eraikitzailea eta euskal me- latzik oparoenak, nahi-ta- ez bilatu behar dira herri hehearen altxorren: hiztegi zahar- rean, leku-izendegian, bertsolarien ekarrian, herriaren hizkera «apaindurarik gabe biltzen saiatu di- ren euskaltzale finen lanetan, eta abar. Uniber- tsitate-sokarik ez izanik, horra hor gure ha- rrobi bakarra, edo nagusia bederen.

—oOo—

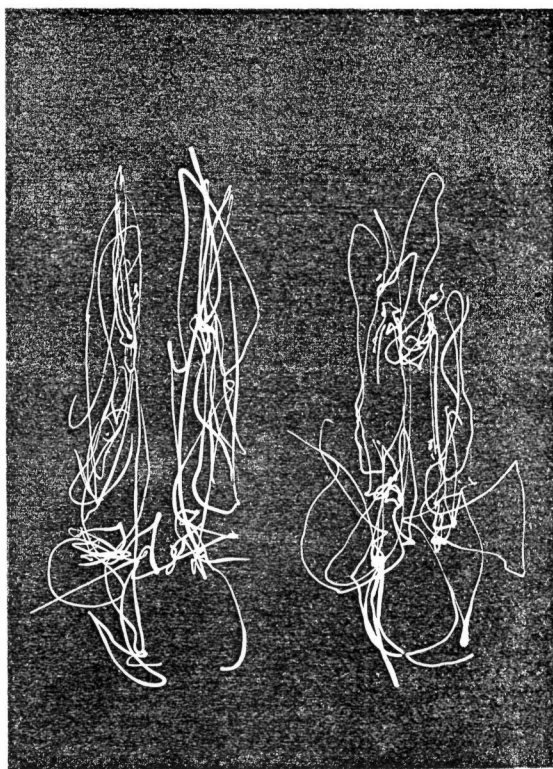
Fonetikari dagokionez, bereziki, euskaltzale zuhur guztiek ezagutu behar lituzkete Mitxel- enaren lanak («Fonética Histórica Vasca» batez ere). Herriaren hots-joerak errespetatzen saia- tua delako, era berean, arras aztergarri zaizkit «Auspoa» sortak argitaratu dituen bertso-pape- rak. Hauetan eta hartan dut aspaldi honetan bildu- rik neure «Sustrai Bila IWAREN haren gabe nagusia izango den herri-sustrai».

Etxahun-ek, esate baterako, Barkoxen «ven- gers» (fr.) entzun eta «menjatu» itzuli bazuen; eta Iturzaeta-k, Azpeitian, «vengar» (esp.) en- tzun eta «mengatu» itzuli, haserako [b→m] al- daketa etengabe horretan badago zerbait oso ir- morik. Batez ere behin eta beriz gertatzen de- larik: «minagre» (= vinagre, vinaigre), «man- dil» (= bandido, bandit), «mainu» (= baño, bain), «menta» (= venta, vente), «makailau» (= ba- calao, morue), eta abar. Noruegan «wash» baz- tertuko luketan bezala («vask» onartuz, oker ez banago), guk «minagre» onartu behar dugu (edo «ozpin»), baina inolaz ere ez erdal «vi- nagre» bere horretan. *Fonetika-lege horien ja- rraitu-behara* gaur arte inolako Akademiak pro- posatu ez badu ere, orain badugu zientzi-bidez eta euskal senaren arabera fonetika-lege horiek finkatzeko eta bete-erazteko garaia.

Beste adibide bat emateko, Etxahun-ek zu- beoan «delonzatú» esaten zuenean, eta gipuz- koan betsolariet «alimo!» eta «albiente», alda- keta-mota jeneral horren sustraian, zelebreke- riarik eta kankailukeriarik ez-baina *euskal fo- netika-lege berbera* datza: bi sudur-huts elka- rren ondoan gertatzen direnean (erdarazko hit- zean): euskaldunek [l] bihurtzen dutela lehe- nengoa: lonbratu, izelombrea, lumero (malso), fulamentu, pesalunbre, Je(r)olimo, galamu; bai- ta... Etxahun-en «filosomía» harrigarria (= fi- sonomía), «Irabazkin» erabiltzen ez bada, be- raz, «galantzia» erabili behar da, baina inolaz ere ez «gananzia».

«Karkulu», «mordatu», «komurgada» (Iturza- eta), «kurpitu», «konpritu» eta abar, [l→r] al- daketaren lekuko dira, Zergatik aurrerakoan le- ge hau gaur geronek ukatuko?

Haserako [k→g] aldaketa, bide beretik, oso jenerala izan da: «ganbiatu, galbario, glaramen- tian gombiratu, Gaztela, gomertsazio, gorbata, gortex»... Baita alderantzizkoa ere [g→k]: «Kas- tu kolpe, kittarra»... Ezjakinek bezala euskara batuaren bultzatzaileok farregin behar- rean, oso zinez beharko genituzke aztertu. Gauza bera [t→d]ri dagokionez: «Diburtzio» ez baitator bak- karrak, baina «daratulu» eta «dorre» rekin ba- tera.

Gure «lentea» eta «jienyo» jatorrek, bere- bat, berehala ukatzen dute «inkeneriu» itsusia (baita «asmatzaile» desegokia ere); eta «jien- ru» idarokitzen.

Freud-ek eta Piaget-ek hutsak eta gaizki esa- nak ikertuz eman erazi dizkiote Psikologiari urratsik handienak. Guk geronek ere, koloni- zatuauren beldurrak aldebat utzi, baseritarren eta bertsolarien «gaizki esanak» (?) oso serio- tan aztertu behar ditugu, *okerreria horietan tre baitatza euskal fonetikaren eta muinaren kakoa*, baita geroko gure hizkuntza batuaren atal gaitz batena ere, «Herriko» hitzak hau adierazten du gaurko Euskal Herrian.

Euskaldunen «paastu» hitza (ez «pasatu»), interesgarri iruditzen zait dizkiote Psikologiari eta gauza bera, etsenplu batzu ematekotan, gure «pedriko» («pheredikü» xubereraz), «errenko- so», «goardazobil», «ausuluzio», «ausentu», «klei- tu» (= crédito, crédit), «erretolika» («notezia», «libertigarri»), «Komenentzi», «esperentzi», eta beste anitz eta anitz.

Aski izan bedi gaurko.

—oOo—

Baina hitzxo bat esan nahi nuke adjetibo edo izenlagunei buruz, Erdarak goitik behera itota gauden geure honetan, euskal adjetibo- en piper- ra eta ugaritasuna ari dira egunetik egunera kaskartzan. Eta gisa da. Ez da gisakoa, ordea, euskaltzaleok, arre- ta beti gutartera etsaiak isu- ri duen kezkatzen kokaturik, hiztegi ahuldura horren kontra ezertxo ere ez egitea. «Desabri- do», «pelma», «desobediente», «tramoso», eta bete holako mila erdarakada entzuten dugu lai... «eukaraz» (?) ari garelarik. Non gelditu dira, ordea, gure «zakar», «kapar», «ertena», «arrakero», eta gainerakoak? Nor- k gogorazi be- harko ditu gure «geldo» («txirripistin», «marra- jo», «zipotz», «kaskagor», «troskoilo», «matraka», eta abar, geronek egin ezik?

«Ez dakigu zer diren» erantzun duke nor- baitak. Eta ene errepika ez da oso luzatuko: hori *geronek, euskaltzaleok alegia, biztu behar dugula*. Ez zaigu, ez, «mana» gisa, zerutik eto- rriko. Lasai egon!

Lanerako dei bat da, beraz, artikulu hau. Nor harri liteke, ordea?